

Profesorius Leonas Jovaiša – ugdymo mokslo sistemos kūrėjas

Vanda Aramavičiūtė

Profesorė habilituota socialinių
mokslų (edukologijos) daktarė
Vilniaus universiteto Edukologijos
katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. 266 76 25

Straipsnyje iškeliamas visuminės ugdymo sampratos aktualumas šiuo laikmečiu. Kartu įrodoma, kad, norint susidaryti visuminę (holistinę, visybinę) ugdymo sampratą, būtina taikyti sisteminių principą, nagrinėjantį ugdymą kaip vientisą sistemą. Remiantis šiuo principu įmanoma ne tik geriau pažinti tam tikras ugdymo sistemas, bet ir kurti naujas sistemas, taip pat veiksmingiau valdyti. Šiuo požiūriu mėginama apibūdinti profesoriaus L. Jovaišos indėlį kuriant ir puoselėjant Lietuvos ugdymo mokslo sistemingumą. Straipsnyje sisteminiu požiūriu aptariami profesoriaus apibrėžti bendrieji ugdymo mokslo pagrindai: filosofiniai, psichologiniai, sociokultūriniai. Taip pat atskleidžiama asmenybės auklėjimo mokslo, kaip reikšmingos ugdymo srities, sistema.

Pagrindiniai žodžiai: ugdymo sistema, sistemologija, ugdymo struktūra, disciplininiai ir integraciniai ryšiai.

Įvadas

Nekyla abejonių, kad ugdymo, kaip sistemos, analizė teikia galimybę ne tik išsamiau apibūdinti ugdymo savybes ir funkcijas, bet ir geriau suprasti jų ryšius ir raidos dėsningumus. Kita vertus, sisteminė analizė padeda giliau suvokti ir vidinius ugdymo proceso klodus: sandarą, paskirų komponentų sąveiką ir jų svarbą ugdymo vientisumui. Taip pat leidžia nustatyti, sistemos kaip visumos ir jos posistemių ryšius. Vadinas, remiantis šiuo principu įmanoma geriau pažinti kiekvieno tipo ir lygmens edukacinę sistemą.

Į tai atsizvelgus, pasaulinėje edukologijoje vis labiau įsigali ugdymo (švietimo) sistemologijos terminas, vartojantis įvairias sąvokas (sistemos, sisteminimo, sistemiškumo, sisteminio principo, sisteminės analizės, sisteminės orientacijos, sisteminės prieigos ir kt.). Pasak sistemologijos idėjos propaguotojo V. Lamanauko, sistemologiją pagrįstai galima teigti esant struktūrinę šiuolaikinės edukologijos dalį, apimančią tam tikras ugdymo aksiomas. Tarp argumentų, pagrindžiančių jos būtinumą, dažniausiai skiriamos sparčiai besiformuojančios naujos pedagogikos šakos, keliančios mokslis-

nės sistemos egzistavimo klausimą. Mat pastaruoju metu įsigali daugybė naujų ir smulkių pedagoginių srovių ir krypčių, galinčių prarasti ryšį su ugdymo mokslo pagrindais. Nuogaustaujama dėl jaučiamo fundamentalių teorijų ir sistemų stygiaus. Antra vertus, pastaruoju metu vis akivaizdesnis tampa disciplininių ryšių vaidmuo besikeičiančio ugdymo objekto sąlygomis. Šių ryšių stiprėjimo būtinumą įteisina besiplečiančios edukologijos, kaip mokslinės disciplinos, ribos. Dabartinė edukologija yra mokslas apie žmogaus ugdymą ir ugdymąsi per visą žmogaus gyvenimą, apimantį mikroedukacinę ir makroedukacinę aplinką, ir jų sudėtingą bei daugiaplanę sąveiką (B. Bitinas, P. Jucevičienė ir kt.). Išsiplėtus ugdymo objekto riboms, pagausėja ir ugdymo problemų, kurias reikia neatidėliotinai spręsti, o tam reikalui sumaniai panaudoti ir kitų giminingų mokslų galimybes. Tačiau besikeičiantys edukologijos ir kitų mokslų, skirtingais aspektais ir lygmenimis nagrinėjančių ugdymo tikrovę, ryšiai kelia ir nemažai aktualių klausimų, susijusių su naujų disciplinų įtraukimu į šiuolaikinės edukologijos sistemos struktūrą, su pačios edukologijos savarankiškumo ir fundamentalumo išsaugojimu ir kt.

Ankstesnėje ir šiuolaikinėje Lietuvos edukacinėje literatūroje taip pat vienaip ar kitaip analizuojami ugdymo sistemologijos klausimai. Šiuo požiūriu pirmiausia išliekamąją teorinę ir praktinę vertę įgyja S. Šalkauskio sukurta pilnutinio ugdymo sistema, taip pat A. Maceinos tautinio auklėjimo sistema. Neabejotinai reikšmingi Lietuvos edukologijai ir J. Laužiko apibrėžti švietimo integracijos pagrindai, ir J. Vaitkevičiaus atlikti vertingi longitiudiniai mokinių žinių sisteminimo tyrimai. Verta dėmesio ir T. Stulpino mokyklinio ugdymo, kaip visybiško proceso, analizė. Reikia pasakyti, kad pastaruoju metu daugiau nagrinėjami tam tikri švietimo sistemų aspektai: sistemų sampratos, funkcijos, rūšys, tam tikrų sistemų projek-

tavimo, kaitos, efektyvaus realizavimo, vadybos ir kt. (Ž. Jackūnas, M. Lukšienė, R. Laužackas, P. Jucevičienė, A. Juodaitytė, V. Targamadžė, L. Šiaučiukėnienė, R. Želvys ir kt.). Tačiau reikia pripažinti, kad ugdymo srityje ypač ryškus profesoriaus L. Jovaišos, savo ilgamečiais teoriniais ir empiriniais tyrimais puoselėjančio Lietuvos edukologijos mokslą kaip vieningą sistemą ir aktyviai šia linkme rengiančio jaunuosius mokslininkus, vaidmuo.

Šio straipsnio **tikslas** – bent iš dalies apibūdinti profesoriaus L. Jovaišos indėlį į edukologijos mokslo sistemos pagrindų kūrimą, arba sistemologiją. Konkretūs **uždaviniai**: 1) aptarti bendruosius šios sistemos pagrindų bruožus; 2) atskleisti asmenybės auklėjimo mokslo, kaip itin reikšmingos ugdymo srities, sistemą.

Bendroji ugdymo mokslų sisteminė sankloda

Teigdamas ugdymą esant svarbiausią žmonijos egzistencijos formą, profesorius L. Jovaiša kviečia jį tyrinėti, kad būtų galima atskleisti tikrąją ugdymo prigimtį ir jo poveikio žmogaus ir tautos labai galimybes. Tam jis skatina vykdyti disciplinų tyrimus, kurie susietų teologiją, filosofiją, psichologiją, gamtos mokslų ir filologijos dalykus į vieną spęstiną permanentinio ugdymo dalyką. Tačiau siekdamas apibrėžti ugdymo sistemas ir jas grindžiančias teorijas, profesorius pirmenybę teikia *filosofijos* disciplinoms: teorinėms (ontologijai, kosmologijai, gnoseologijai, epistemologijai, gyvenimo filosofijai, aksiologijai) ir praktinėms (etikai, estetikai). Šį savo pasirinkimą argumentuoja tuo, kad ugdymą, kaip žmogaus visaverčio gyvenimo kūrybą jo paties galiomis, būtina grįsti „fundamentaliu, t. y. bendriausiu, žinojimu apie pasaulio ir žmogaus kilmę, savybes ir likimą, apie ugdymo tikrovę ir jos pažinimo galimybes, apie gyvenimo ir ugdymo tikslą ir prasmę, apie gy-

venimo savybes“ [3, p. 13]. Profesorius pabrėžia, kad tik toks žinojimas gali padėti atrasti ugdymo prigimtį – pradinį veiksnį, kuriuo grindžiama kiekviena ugdymo sistema.

Verta pažymėti, kad patikimas prigimties pažinimo šaltinis yra *kosmologija*, tirianti vidinius ir galutinius visatos pagrindus (savybes, struktūrą, gyvybę). L. Jovaišos nuomone, šių problemų sprendiniai sudaro pasaulėžiūros pagrindą, esmingai svarbų ugdymo mokslui ir praktikai. Šiuo požiūriu ypač svarbu adekvačiai suvokti visatos materialių ir dvasinių pradų sintezę ir santykį. Kitaip tariant, atsakyti į seniai keliamą klausimą, kas pirmesnis – materija ar dvasia. Nors visata turi begalybę materialių objektų, bet tarp jų egzistuojantys santykiai ir jų prasmės yra jau nematerialūs, bet dvasiniai reiškiniai. Todėl susidaro įspūdis, kad materialūs daiktai yra pirmesni, iš kurių kyla nematerialūs reiškiniai (santykiai, sąveika, prasmės, idėjos). Tačiau profesorius tvirtina, kad taip gali pasirodyti tik paviršutiniškai žvelgiant, nes materialūs daiktai negali „sugalvoti“ prasmės, arba tarpusavio santykių. Tad galima sakyti, kad „Visatos struktūra yra Idėjos, Santykio, Prasmės, Plano realizacija, o ne atvirkščiai. Tiktai žmogui duota galimybė tas prasmes, idėjas, planus suvokti“, – pabrėžia profesorius L. Jovaiša [3, p. 19]. Vadinas, iš žmogaus prigimtinių galių perimti iš visatos gaunamą informaciją, ją perdirbti ar keisti kyla ugdymo ir ugdymosi paskirtis. Tačiau tikroji ugdymo paskirtis – teikti adekvačią informaciją ir jos pagalba padėti žmogui suvokti visaverčio gyvenimo prasmę. Vadinas, labai svarbu teisingai apsispręsti, kurias kosmologines pažiūras pasirinkti atramos tašku, norint numatyti ugdymo tikslus ir turinį.

Be abejo, ugdymo tikrovės apmąstymas *ontologiniu* požiūriu padeda susidaryti dar išsamesnį jos vaizdą. Lygindamas skirtingas ontologines pažiūras į būtį, profesorius siekia įro-

dyti, kad egzistuoja ne tik būtis, bet ir metabūtis, arba materialioji ir idealioji būtis, vadinama esamybe, kurios esmė yra Esatis – Dievas. Būtent „Esatis yra galutinės informacijos šaltinis, užtikrinantis esamybės santykius, darną ir vystymąsi“ [3, p. 28]. Iš čia būtis įvardijama kaip dvasios ir materijos vienis. Tuo remiantis daroma svarbi išvada, kad ugdymo turinys gali tik tada būti prasmingas ugdytinio gyvenimui, jeigu jis atskleidžia visą tiesą apie visatos prigimtį ir žmogaus egzistenciją: jų sandarą, savybes, paskirtį, likimą. Todėl ugdymo turinys, apimantis visas mokymo disciplinas ir auklėjimo renginius, turi padėti suprasti, kad žmogus yra kūno ir dvasios vienovė. Tad ontologinis ugdymo pagrindas, – tvirtina profesorius, – yra integrali (visybinė) asmenybė, teigianti ugdymą kaip būties elementą ir informacinių ryšių darinį. Praktinis ugdymo tikslas – padėti žmogui aktyviai ir darniai santykiauti su esamybe ir Dievu. Vidinės ir išorinės darnos palaikymo pagrindinė priemonė yra informacija – antgamtinės, gamtinės žinios, taip pat žinios apie individą.

Nagrinėjant filosofinius ugdymo pagrindus, nemažai dėmesio skiriama ir *kitoms* filosofinėms pažiūroms į žmogų atskleisti. Šiuo atveju daugiausia remiamasi *gyvenimo filosofija*, orientuojančia žmogų į prasmingą gyvenimą, taip pat egzistencializmo ir humanizmo teorijų idėjomis, propaguojančiomis žmogaus laisvę, siekį save aktualinti, ir kt. Šalia to atskleidžiamas ir glaudus *aksiologijos*, kaip vertybių mokslo, ir ugdymo ryšys. Ugdymu ypač naudinga profesoriaus sudaryta išsami vertybių sistema, kuri gali praturtinti dabar įvairių tipų mokyklose vykdomo auklėjimo turinį. Šalia, to profesoriaus moksliniuose darbuose nemažai rašoma ir apie ugdymo mokslo *epistemologiją*, padedančią suvokti ugdymo mokslo dalyką ir struktūrą. Kadangi ugdymo mokslo objektas yra žmogus, tai šių lai-

kų edukologui turėtų būti itin aktuali mintis, kad ugdymas apima visą žmogų, t. y. „jo biofizinę (somatinę) sandarą, jo sielą (psichiką), jo santykius, jo kultūrą, jo dvasią“ [4, p. 8]. Kitaip išreiškus šią mintį, ugdymo procesas skirtingas žmogaus asmenybės ugdymui tikraja to žodžio reikšme. Padaryti daug aiškesnę ugdymo dalyko sampratą gali ir apibrėžiama ugdymo vyksmo struktūra. Pasak profesoriaus, ji yra tokia: ugdymo tikslas, tikslus atitinkanti informacija (episteminė, technologinė, vertybinė), arba ugdymo gėrybės, ugdytojas ir ugdymo veikėjai, ugdomoji jų veikla, ugdytinis ir jo saviugda, keitimasis fizine ir dvasine patirtimi vykstant ugdytojo ir ugdytinio sąveikai, sąveikos priemonės ir situacijos, sąveikos valdymas.

Apibrėžus ugdymą, kaip žmogaus visaverčio gyvenimo kūrybą, nurodomos svarbiausios gyvenimo sritys (prigimtinės, egzistencinės, praktinės, ekonominės, socialinės, kultūrinės, psichinės, dvasinės). Taip pat atskleidžiami gyvenimo pagrindai (protas, kūryba, dora). „Minėtų gyvenimo pagrindų suliejimas į vientisą pamatą užtikrina gyvenimo pilnatvės kūrybą ir sąlygas individualybės kultūrinei bei dvasinei saviraiškai“, – rašo autorius [3, p. 68]. Iš šio pamato kildinama ir ugdymo funkcijų globali sistema: veikdinimas, globojimas, aprūpinimas, mokymas, prusinimas, auklėjimas, švietimas, lavinimas, formavimas. Šiandien edukologijoje (tarp teoretikų ir praktikų) pastebima tendencija neišskirti ar neryškinti kai kurių ugdymo funkcijų (tuo keliamas pavojus ugdymo vientisumui), todėl šios sistemos aktualinimas įgyja didelę teorinę ir praktinę reikšmę. Be to, naudingos profesoriaus pastangos išryškinti ir šių funkcijų tarpusavio ryšius, taip pat jų vietą šioje sistemoje. Pasirodo, kad veikdinimas, kaip šios sistemos dalis, labiausiai išskiriamas. Būtent veikdinimas, kuris laikomas esmine ugdymo funkcija, ne tik sudaro sąlygas prigimtinėi individo saviraiškai, bet yra ir minėtų funkcijų glaudžiausių ryšių šaltinis. Mat iš jo kyla kitų

funkcijų ryšiai (pavyzdžiui, mokymo ir lavinimo, globojimo ir auklėjimo). O formavimas, apimantis kokybinį žmogaus prigimties savybių tobulinimą, reiškiasi kiekvienoje ugdymo funkcijoje. Antra vertus, turint galvoje ką tik aptartą ugdymo dalyko ir vyksmo struktūrą, komponuojama vieninga šakinių edukologijos disciplinų sisteminė sankloda. Tai padeda geriau atskirti edukologijos disciplinas nuo kitų mokslų, tyrinėjančių ugdymą. Suprantama, tuo nenorima paneigti tų mokslų, sukaupiančių naujų žinių apie ugdymą, svarbos, o tik siekiama jiems suteikti pagalbinių vaidmenį ir kartu nenuvertinti edukologijos kaip fundamentalaus ir savarankiško mokslo.

Apibūdinant bendruosius ugdymo pagrindus nemažai dėmesio kreipiama į *ugdymo teleologiją*, konkrečiau kalbant, į ugdymo tikslų ir uždavinių sistemos apibrėžties paiešką. Propaguodamas integralaus (visybinio) ugdymo idėją, L. Jovaiša pateikia išties originalią ugdymo tikslų ir uždavinių sistemą. Ją pristatydamas teigia, kad pirmoji ugdymo tikslo problema yra žmogaus prigimtis. Tad sudaryti sąlygas jai išsiskleisti esąs tiesioginis ugdymo tikslas. Antroji problema – žmogaus saviraiškos ir realinių bei empirinių aplinkos vertybių sąveika. Žmogaus aprūpinimas jomis yra netiesioginis ugdymo tikslas. Trečioji problema – tai žmogų integruojanti sąveika su idealinėmis ir dvasinėmis vertybėmis, kurios stiprinimas taip pat yra netiesioginis ugdymo tikslas, skatinantis išreikšti save kaip tobulą asmenybę. „Tobula asmenybė – ar tai nėra galutinis ugdymo tikslas?“ – klausia profesorius ir, remdamasis išsakytomis mintimis, toliau formuluoja bendrąjį ugdymo tikslą: „padėti žmogui, aprūpinti jo saviraišką realinėmis ir idealinėmis vertybėmis, kad plėtotų prigimties duomenų visumą, gebėtų išmintingai, kūrybingai ir dorai veikti“ [3, p. 124]. Antra vertus, atsižvelgdamas į šių vertybių ir žmogaus prigimties ryšius, sudaro uždavinių (dalinių tikslų) sistemą, suskirstytą į

penkis ruožus: fizinį lavinimą, psichinį lavinimą, socialinį auklėjimą, kultūrinį lavinimą ir dvasinį auklėjimą. Vicnu žodžiu, aiškiai apibrėžia visybinių integralaus ugdymo tikslų ir uždavinių pagrindų sistemą.

Būtina pažymėti, kad į bendrąją ugdymo mokslo pagrindų sistemines sanklodą įtraukiami ir *psichologiniai* pagrindai. Profesoriaus nuomone, ugdymui grindžiamąją reikšmę turi žmogaus raidos psichologija, asmenybės ir jos veiklos motyvacija, bendrieji asmenybės diagnostinio pažinimo principai. Detaliau apžvelgdamas šiuos dalykus, visų pirma analizuoja endogeninius (vidaus) veiksmus, savo ruožtu priklausančius nuo egzogeninių (išorės) veiksmų, taip pat turinčių įtakos jų veikimui ir taip per abipusę sąveiką darančių poveikį visam žmogaus gyvenimui. Kalbant apibendrintai, siekiama pagrįsti mintį, kad minėti veiksniai nefunkcionuoja izoliuotai ir yra susiję ne tik vieni su kitais, bet ir veikia bei lemia vieni kitus. Taigi endogeniniai veiksniai (biologiniai ir psichologiniai) palengvina ar apsunkina egzogeninių veiksmų (geografinės, gamtinės, socialinės, kultūrinės aplinkos) veikimą. Tačiau ir patys endogeniniai veiksniai taip pat kinta nuo aplinkos poveikių. „Todėl egzogeniniai veiksniai įgyja ypatingą jėgą, tačiau lemiamas vaidmuo tenka individo pastangoms, individo nuostatai ugdytis“, – teigia profesorius L. Jovaiša [3, p. 146].

Be abejonės, individo saviugdos poreikis priklauso nuo jo asmenybės subrendimo, pasiekiamo tam tikru žmogaus amžiaus tarpsniu. Šitai pabrėždamas profesorius itin išsamiai apibūdina kiekvieną žmogaus amžiaus tarpsnį (kūdikystės, vaikystės, paauglystės, jaunystės, ankstyvojo ir vidutiniojo suaugusiųjų ir pagyvenusiųjų žmonių amžiaus, senatvės ir ilgą amžiškumo) psichologiniu ir pedagoginiu požiūriu, išryškina ir atitinkamus pozityvius pedagoginės elgsenos stilius individo aktyvumui pažadinti. Rutuliojant šias idėjas kartu svarstoma ir asmenybės bei jos veiklos motyvacijos

struktūros samprata. Sugretinęs įvairių pažangių asmenybės teorijų (psichoanalitinės, asmenybės bruožų ir veiksmų, socialinių – psichologinių, motyvacinių, humanistinių ir kitokių), nors ir skirtingai aiškinančių minėtas problemas, bruožus tyrėjas pateikia savo gana originalią motyvų sistemą. Ją sudaro šios trys motyvų grupės: 1) iš poreikių kylanti motyvacija (reikminė motyvacija); 2) iš žinojimo ar supratimo kylanti motyvacija (kognityvi motyvacija) ir 3) iš emocijų kylanti motyvacija (emocinė motyvacija). Čia derėtų pažymėti, kad šios sistemos autoriui pavyko aiškiai apibrėžti kiekvienos posistemės esmę ir ištakas, pristatyti atskirus motyvacinius darinius ir jų atmainas, o kartu, kas, regis, yra bene svarbiausia, apibrėžiant sistemos struktūrą, nustatyti jų ryšius. Juk sistema – tai ne tik elementų ir sudedamųjų dalių visuma, o tik glaudžiai besisiejanti ir turinčių tam tikrą hierarchinę organizaciją. Vokietų filosofo A. Anzenbacherio teigimu, sistema yra tam tikra sudėtinė vienybė, tam tikra sąranga, kuri sudaryta pagal tam tikrą tvarką, o ne sudėta atsitiktinai. Verta prisiminti, kad pagal šį principą sutvarkytą motyvacijos sistemą profesorius įtraukia į asmenybės struktūrą, kurioje, be motyvacijos, skiriamos dar dvi posistemės: gebėjimų ir būdo. Tačiau motyvacijai suteikiamas ypatingas vaidmuo tarp šių posistemų, nes būtent ji veikia jų abiejų formavimąsi.

Reikšmingi ugdymo pagrindų sisteminei sanklodai ir *sociokultūriniai* veiksniai. Tarp jų pirmenybė teikiama sociumui (mikro- ir makro-), implikuojančiam daugelį įvairių bendrijų. Savaiame suprantama, iš jų svarbiausios yra šeima, mokykla, religinė bendruomenė, tauta, visuomenė, valstybė. Be abejonės, šeima „yra svarbiausia sociumo kūno ir dvasios ląstelė, regeneruojanti tautą ir žmoniją. Šeima ne tik globoja vaiką, bet ir parengia jį savarankiškai vykdyti savo paskirtį – būti žmogumi tarp žmonių“, – taip profesorius nusako šeimos – pirmosios socialinės grupės – vaidmenį [3, p. 186].

Tautos svarbiausiu dalyku profesorius mano esant santarvę, laisvę, teisingumą, o kartu demokratiją, kaip jų išlaikymo sąlygą, visuomenės – darbštumą, iniciatyvumą, kūrybiškumą. Glaustai kalbant, šitaip iškeliami didelė žmogaus dvasinės kultūros svarba, kuri čia įvardijama ir kaip gyvenimo kultūros esminis elementas, ir kaip tos kultūros pagrindas. Kartu pripažįstama ir religinės kultūros reikšmė ugdymui. Šalia to nepamirštama ir bendravimo kultūros įtaka ugdymui. Vienu žodžiu, žmogaus kultūrinimas, ypač dvasinės kultūros ugdymas, yra labai svarbus ugdymo dalykas.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad profesorius, suvokdamas ugdymą kaip sudėtingą, integralų procesą, pateikia logišką, moksliskai pagrįstą, visybinių jo pagrindų sistemą. Vienas iš šios sistemos posistemų yra auklėjimas.

Auklėjimo mokslo sisteminė sankloda

Visoje savo mokslinėje veikloje profesorius L. Jovaiša daug dėmesio skiria auklėjimui. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo atgaivinės hodegetikos, arba mokslo apie auklėjimą, terminą, kryptingai plėtoja jos teoriją ir metodiką. Suvokdamas hodegetiką kaip specialią šakinę edukologijos discipliną, jai skiria dvasios sritį. „Dvasios bei dvasingumo, doros, bendrosios vidinės kultūros ugdymo problemomis apsiriboja hodegetika“ [4, p. 10]. Kadangi žmogus yra saviraiški, besiugdanti būtybė, tai auklėjimo paskirtis – padėti jam tapti adekvačia sau ir pasauliui asmenybe, t. y. gebėti veikti ir elgtis pagal amžinąsias vertybes. Tačiau „gebėjimas veikti ir elgtis pasaulyje subręsta auklėjant žmogų tinkamai su juo santykiauti“, – pabrėžia profesorius [5, p. 8]. Todėl savo auklėjimo koncepcijoje, pagrįstoje žmogumi kaip savaveiksme būtybe, auklėjimo pagrindu mano esant santykius. Tada ir pats auklėjimas nusakomas kaip „individo santykių su mikro- ir makroaplinka bei transcendentine būtimi re-

guliavimas, grindžiamas tiesos, gėrio ir grožio vertybėmis“ [7, p. 14] arba kaip „vertybinių ir adekvačių santykių su savimi ir esamybe ugdymo vyksmas“ [7, p. 12] ir pan. Kita vertus, turėdamas galvoje, kad vertybes pasirinkti nėra lengva, nes iškyla kriterijų vertingumo problema, auklėjimą apibrėžia kaip pagalbą ir vadovavimą žmoguisantykiauti su aplinka pagal vertingiausias kriterijus arba gyventi pagal aukščiausias vertybes.

Pažymėtina, kad kertiniai auklėjimo pamatai profesoriui yra *žmogus* ir *pasaulis*. Minėta, kad žmogaus prigimtį profesorius supranta kaip vientisą biologinę, psichologinę ir dvasinę struktūrą. Būtent šitoks žmogus turi ir tinkamai save išreikšti, ir sukurti geresnį pasaulį. Iš šių dviejų pamatų ir kildinama sistema, apimanti filosofinį, psichologinį, istoriškumo ir pasauliškumo pamatą. Kadangi tik aktyvūs, laisvi, mylintys tiesą asmenys gali tobulinti savo ir kitų dvasinį pasaulį, tai filosofinis auklėjimo pamatas grindžiamas veiklumo, laisvės ir tiesos siekiu, psichologinis pamatas – intelektualumo, emocijų, valios ugdymu. Pasak profesoriaus, reikia, kad visas ugdymo, taigi ir auklėjimo, vyksmas ne tik lavintų mąstymo galias ir ugdytų parengtį jomis vadovautis, bet ir formuotų emocinius santykius su pasauliu ir ugdytų valią. Taip pat neišleistas iš akių auklėjimo istoriškumas, aprėpiantis praeitį, dabartį ir ateitį, tausojantis humaniškumą ir atsakingumą kaip individo, tautos ir valstybės gyvybingumo prielaidą. Kita vertus, kiekvienas žmogus ugdytinas ir kaip pasaulio (ar universumo) pilietis, gebantis jam atsiverti, laisvai jaustis. Tačiau profesorius įspėja, kad „būti universumo piliečiu galima tikrai pažinus savo gimtąjį kraštą, savo tėvų ir protėvių žemę, būnant tikru tautiečiu ir patriotu“ [5, p. 37]. Vadinasi, tik tada auklėjimo pasauliškumo pamatas grindžiamas auklėjimo universalumu, visuomeniškumu ir aktyvia veikla, plečiančia santykius su žmonija.

Norint susidaryti kuo išsamesnį vaizdą apie profesoriaus L. Jovaišos auklėjimo mokslo sisteminę sanklodą, būtina grįžti prie minties, pasakytos „Hodegetikoje“ [5]. Jos esmė ta, kad žmogus nėra abstrakti būtybė, bet auklėjamas kaip konkretus istorijos ir vietos subjektas, kaip tautietis, patriotas, visuomenininkas, darbininkas, inteligentas, šeimos žmogus. Ši mintis, iš esmės išreiškianti auklėjimo uždavinių sistemą, vėliau išsirutulioja į šias tris pagrindines visos auklėjimo sistemos struktūrines dalis: *bendrąją asmenybės auklėjimą, auklėjimą tautai ir visuomenei, auklėjimą praktinei veiklai*. Galima sakyti, kad šios dalys, arba posistemiai, tampa visos auklėjimo sistemos šerdimi. Kiekvienas posistemis taip pat yra darni sistema, sudaryta iš smulkesnių sudedamųjų elementų. Konkretumo dėlei, matyt, pakaktų prisiminti, kad pirmoje sistemoje svarstomi šie klausimai: 1) melišės tiesiai ugdymas; 2) teistinis auklėjimas; 3) etinis auklėjimas; 4) estetinis auklėjimas; 5) fizinis auklėjimas; 6) saviuokla.

Reikia pasakyti, kad darni ir savitai originali *auklėjimo principų* sistema, besiremianti ką tik minėtais auklėjimo principais – tai dar vienas pozityvus auklėjimo sisteminės sanklodos bruožas. Profesoriaus nuomone, auklėjant dera laikytis šių principų: tikslingumo, pastabumo ir atjautos, saugos, veiksmingumo, individualizavimo, kūrybingumo, prasmingumo ir peržangos. Be to, palengvinti beveik kiekvieno principo, kaip tam tikros idėjos, įgyvendinimą keliama ir atitinkamų reikalavimų visuma, išeinanti iš giluminės principo esmės, nušviečiančios auklėjimo veiksmų turinį, priemonės, būdus.

Sisteminiu požiūriu palankiai vertintina ir profesoriaus integrali *auklėjimo metodų* sistema, kurią sudaro net septyni darnūs posistemiai: 1) auklėtinių pažinimas ir vertinimas; 2) pavyzdžio metodika; 3) monologo metodika; 4) dialogo metodika; 5) veikdinimo metodika; 6) stimuliavimo metodika; 7) renginio

metodika. Pristatydamas šią metodiką, jos autorius teigia, kad ji nėra receptų skyrimo teorija, o konkrečių metodų ir formų visuma, tinkama auklėjimo uždaviniams įgyvendinti. Todėl, norint pasirinkti tinkamus auklėjimo metodus, reikia orientuotis toje visumoje. Tam būtinas ir kūrybinis nusiteikimas, išmanymas ir pagaliau geras auklėtinio asmenybės ir konkrečios bendruomenės pažinimas, taip pat paties auklėtojo asmenybės atvirumas auklėtiniams. Todėl šią auklėjimo metodiką pagrįstai siūloma pradėti taikyti nuo auklėtinių pažinimo. Šitai rodo, kad profesorius savo auklėjimo mokslo, taip pat ugdymo, sistemoje svarbu vaidmenį teikia psichologijai, ypač asmenybės, pedagoginei, arba ugdymo, tiriančiai visą ugdymo tikrovę „psichinių vyksmų, savybių, būsenų, individo ar grupių santykių, vertybių, bendravimo, elgesio ir veiklos požiūriais“ [4, p. 51].

Nekeliant sau tikslo giliau atskleisti šio ryšio specifika, vis dėlto dera pasakyti, kad jis ypač ryškus ten, kur rašoma apie dvasingumą kaip ugdymo paskirtį, apie darnios asmenybės ugdymą kaip auklėjimo tikslą, auklėjimo vyksmo ypatumus, asmens išsiauklėjimo pažinimą ir kt. Ir tai suprantama, nes ką tik aptartų, ir čia nesvarstyčių, mokslinių ugdymo problemų autorius yra ne tik pedagogas, bet ir psichologas, daugelį metų dėstęs psichologiją, atlikęs šios srities tyrimų ir parašęs reikšmingų darbų.

Suprantama, kad šiame straipsnyje aptartos tik kai kurios profesoriaus metodologinės nuostatos kaip kryptingos ir vaisingos edukacinės veiklos sąlygos. Bet, manytume, ir tai leidžia daryti **išvadą**, kad:

Profesoriaus L. Jovaišos vaidmuo puoselėjant ir kuriant integralią ir visybišką Lietuvos ugdymo mokslo sistemą, apibrėžiant jos filosofinius, psichologinius sociokultūrinius ir edukacinius pagrindus yra išskirtinis. Ši sistema yra Lietuvos šiuolaikinės fundamentaliosios edukologijos pamatas.

LITERATŪRA

1. Jovaiša L. Asmenybė ir profesija. Kaunas: Šviesa, 1981.
2. Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora, 1999.
3. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Trečiasis leidimas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.
4. Jovaiša L. Ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius: Agora, 2001.
5. Jovaiša L. Hodegetika. Auklėjimo mokslas. Antas papildytas leidimas. Vilnius: Agora, 2003.
6. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Ketvirtas pataisytas ir papildytas leidimas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2001.
7. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa, 1993.
8. Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija, 2000.
9. Jucevičienė P. Ugdymo mokslo raida. Nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos. Kaunas: Technologijos universitetas, 1997.
10. Lamanauskas V. Ugdymas: aksiomatinis ir sisteminis aspektai. Vilnius: UAB „Ciklonas“, 2004.
11. Stulpinas T. Mokyklinis ugdymas kaip visybiškas procesas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1995.
12. Aramavičiūtė V. Profesorius Leonas Jovaiša – edukologijos ir psichologijos mokslų vienovės puoselėtojas // Ugdymo psichologija. T. 4. Vilnius, 2001.
13. Anzenbacher A. Filosofijos įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.
14. Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius, 2002.

PROFESSOR LEONAS JOVAIŠA AS THE FOUNDATION BUILDER OF THE SYSTEM OF EDUCATIONAL SCIENCE

Vanda Aramavičiūtė

Summary

The article addresses the topicality of the holistic system of education in the contemporary world. Also, it is maintained and evidence is provided to support the attitude that the application of the systemic principle is essential for the shaping of the holistic approach to education. The systemic principle enables one to discover and explore separate systems of education, furthermore, it enhances the process of creating new educational systems as well as controlling their management process.

Within the framework of this context, the invaluable contribution of Professor L. Jovaiša is revealed

on the way to establishing and cherishing the systemic approach to the Lithuanian educational science. The article discusses, in a systemic way, the general foundation issues of the educational science as defined by Professor L. Jovaiša: philosophical, psychological and socio-cultural. The system of moral education of personality is also addressed in the article – as a significant domain of educational science. The issues of specific systems of methods alongside the major principles, aims and objectives of education are also focused on in the article.

Įteikta 2005 06 30

Priimta 2005 09 10